

Koloniale wandeling Baarn: rijk, rijker, rijkst

Verhalen

Villa Peking

De tegenwoordige villa Peking stamt uit 1890 en is de tweede villa met die naam op deze plek. In 1791 liet Reinhard Scheerenberg (1769-1834) hier de eerste villa Peking bouwen. Iets verderop bouwde hij twee jaar later villa Canton. Van zijn plan om nog een derde villa (Nanking genaamd) te bouwen kwam niets terecht. De oorspronkelijke villa's Peking en Canton waren gebouwd in Chinese stijl. 'Chinoiserie' was eind 18e eeuw sterk in de mode. Bovendien hadden vader en zoon Scheerenberg hun rijkdom te danken aan de handel op China. Thee en porselein uit China waren in Europa goud waard. Die handel op China verliep via de Verenigde Oost-Indische Compagnie (VOC), die in 1728 (opnieuw) in de handel op China was gestapt. De VOC handelde al sinds 1602 op Azië. In de Indonesische archipel had de VOC zich letterlijk ingevocht en was uitgegroeid tot een politieke macht van formaat. In China kreeg zij daarvoor geen kans. Het Chinese keizerrijk stelde alleen de haven van Kanton (het huidige Guangzhou) open voor handel met Europeanen. De VOC mocht louter gebouwen huren buiten de eigenlijke stad en alle handel verliep via een Chinese tussenhandelaar. Vader Scheerenberg, die in het centrale bestuur van de VOC (de Heren XVII) zat, was sterk betrokken bij de handel op China. Dat legde hem en zijn zoon geen windeieren. Behalve in villa's stak zoon Reinhard zijn kapitaal na 1795 ook in een tapijtweverij, bedoeld om de armoede in Baarn te bestrijden. Scheerenberg jr. moest in 1808 villa Peking verkopen wegens financiële problemen. Vanaf 1815 was het buitenhuis in bezit van de Oranjes. In 1882 ging het pand over in handen van de burgemeester van Baarn, jhr. B.Ph. de Beaufort. Die brak de oncomfortabele woning in 1890 af en liet de huidige villa in neorenaissance stijl bouwen. In 1910 werd August Janssen de nieuwe eigenaar. Na zijn dood werd de villa voor veel doeleinden gebruikt, onder meer als belastingkantoor.

Villa Canton

Deze villa stamt uit 1910 en staat op de plaats waar in 1793 de eerste villa Canton verrees. Reinhard Scheerenberg, die eerder villa Peking had laten bouwen, gaf ook opdracht voor dit bijzondere huis. Daarna was villa Canton net als villa Peking lange tijd in handen van de Oranjes. In 1890 kocht Peter Wilhelm Janssen (1821-1903) villa Canton. Janssen, afkomstig uit Oost-Friesland, was directeur van de Deli-Maatschappij. Deli is een streek in noordoost-Sumatra, die sinds 1862 behoorde tot de kolonie Nederlands-Indië. De planter Jacob Nienhuys (1836-1928) begon daar in 1863 een tabaksplantage. De tabak bleek van uitzonderlijke kwaliteit. Janssen, tot dan toe handelaar in Russisch graan, was een van de

weinig die durfde investeren in dit pioniersproject. In 1869 richtten beiden heren de Deli-Maatschappij op. Nienhuys zou voor de tabaksteelt op de plantages zorgen, Janssen voor de verkoop van de tabak in Amsterdam. De Deli-maatschappij was een doorslaand succes, althans voor de beide directeuren en de aandeelhouders die heel veel geld verdienden met hun investering. Het leverde Janssen ook de bijnaam 'Koning van Deli' op, hoewel hij de kolonie nooit zou bezoeken. Dat fortuin vergaarde de Deli-maatschappij wel ten koste van de contractarbeiders op de plantages. Zij werden aangeworven in China en Java. Hun contract leverde hen uit aan de planters. Deze mochten hen straffeloos afbeulen en naar eigen inzicht met bikkelhard optreden – van mishandeling tot de doodstraf - in bedwang houden. In 1902 kwamen deze wantoestanden aan het licht, maar de vernietigende onderzoeksrapporten verdwenen al snel in een diepe Haagse bureaula. Tot 1931 bleef deze vorm van rechteloze contractarbeid bestaan. Wel moet gezegd dat Janssen een deel van zijn vermogen inzette voor sociale doelen, vooral in Amsterdam en Oost-Friesland. Peter Wilhelm Janssen liet villa Canton na aan zijn zoon, August Wilhelm Janssen. Deze liet het oude bouwvallige huis in 1910 slopen en bouwde de tegenwoordige villa Canton. Overigens kreeg dit huis in de jaren 1960 vooral bekendheid door de Baarnse moordzaak.

Villa Java

Villa Java, waarvan slechts het koetshuis (Javalaan 24) resteert, heeft deze laan zijn naam gegeven. Het huis werd waarschijnlijk rond 1862 gekocht door Charles William Paine Stricker (1833-1876). Hij was de zoon van de Deen Charles Ludwig Stricker (1798-1876), een handelaar die was geboren in een Deense kolonie in zuidoost-India. Stricker sr. zette in 1833 samen met de Amerikaan Fritz Paine in Batavia, de hoofdstad van Nederlands-Indië, een handelsonderneming op: Paine Stricker & Co. Paine stierf al een jaar later en in 1839 vertrok Stricker met zijn vrouw, Neeltje van der Plas (1804-1878), en vijf jonge kinderen naar Nederland. De handelsonderneming bleef op Java werkzaam tot eind jaren 1860. Charles William Paine Stricker, die vernoemd was naar zijn vaders handelshuis, trouwde in 1862 met Carolina Arnold (1841-1904) en overleed veertien jaar later in Baarn. Ook villa Java kwam rond 1900 in handen van de familie Janssen. Na de dood van August Wilhelm Janssen vestigde de Utrechtse Universiteit hier in 1920 het Phythopathologisch Laboratorium. Onder leiding van Johanna Westerdijk (1883-1961), de eerste vrouwelijke hoogleraar in Nederland, werden hier schimmels onderzocht. Toen de universiteit in 1991 het laboratorium sloot, werd villa Java gesloopt en verrees op deze plek een appartementencomplex.

Jan Willem Stous Sloot (Javalaan 11)

Jan Willem Stous Sloot (1864-1936) en zijn vrouw Anna Maria Pas lieten in 1908 dit kleine landhuis bouwen. Jan Willem Stous Sloot was als 25-jarige begonnen bij de Deli-maatschappij op Noordoost-Sumatra. Als 'assistent' moest hij toezien op 300 à 400 Chinese

contractarbeiders, in koloniaal jargon 'koelies', die op de tabaks- en later ook de rubberplantages werkten. Hun arbeidsomstandigheden waren erbarmelijk. De witte toezichthouders zoals Stous Sloot hadden het heel veel beter, al gold het plantersbestaan wel als primitief. De jonge Europeanen moesten bij uitzending ook ongetrouwd zijn en de eerste zes jaar ook ongehuwd blijven. Maar in Nederlands-Indië was het sinds de dagen van de VOC gebruikelijk dat een Europese (Nederlandse) man een relatie aanging met een Indonesische vrouw, een *njai*. Veelal waren het armoe, druk van de familie en dwang van de man die de vrouw geen andere optie liet dan een bestaan als *njai*. Christelijk Nederland sprak eind 19e eeuw schande van het concubinaat, maar dit 'gebruik' zou blijven bestaan tot in de 20e eeuw. Ook Jan Willem Stous Sloot ging een relatie aan met een Indonesische vrouw, Rebie. Rebie was, zoals iedere *njai*, rechteloos. Zij kon iedere dag worden afgedankt en het was aan de Europese man om kinderen uit de relatie te erkennen. Alleen dan hadden deze kinderen kans op Europese scholing. Jan Willem Stous Sloot erkende zijn zoon, Pieter (1892), die hij bij Rebie had verwekt. Hij stuurde hem op zijn zesde voor een schoolopleiding naar Zeist. De bronnen zwijgen in alle talen hoe zijn moeder dit ervoer en hoe het haar verder verging. In 1900 kwam Jan Willem zelf ook naar Nederland en trouwde nog dat jaar met de 22-jarige Anna Maria Pas. In 1908 trok het drietal in hun nieuwe huis aan de Javalaan. Pieter, die vliegenier wilde worden, stierf jong, al in 1915. Zijn vader volgde in 1936. Zij liggen samen in een graf op de oude begraafplaats aan de Berkenweg.

Cantonspark

August Wilhelm Janssen (1864-1918) was de jongste zoon van Peter Wilhelm Janssen, de ondernemer die schatrijk was geworden door zijn aandeel in de Deli-Maatschappij. Net als zijn vader verdiende Janssen jr. een fortuin in de Indische landbouw. Hij was eigenaar en aandeelhouder van diverse grootlandbouwbedrijven op Java en Sumatra. Anders dan zijn vader werkte hij in zijn jonge jaren ook zelf op deze plantages. Na zijn huwelijk in 1896 met Ella de Ridder (1877-?) leidde hij zijn zakenimperium echter vanuit Amsterdam en later Baarn. Toen Janssen jr. in 1904 eigenaar werd van villa Canton kocht hij een deel van het tegenover liggende landgoed Schoonoord om daarvan een 'overtuin' te maken. Centraal punt daarin was de 'Wintertuin', een grote kas, gevuld met tropische planten en bomen waarin apen en vogels huisden. De gasten uit Nederlands-Indië werden bediend door een djongos uit de kolonie, zo luidt het verhaal. Veel kolonialer kon het niet. Maar August Janssen stak net als zijn vader een deel van zijn geld in sociale projecten. In Baarn zorgde hij in 1916 voor de bouw van een zwembad aan de Eem. De straat waaraan het gebouw van dit inmiddels verdwenen zwembad ligt, is naar hem vernoemd. Janssen jr. overleed in 1918, waarna de nieuwe eigenaar, de Universiteit Utrecht, het park inrichtte als botanische tuin. Sinds 1987 is de gemeente Baarn de nieuwe eigenaar van het Cantonspark. Zowel park als Wintertuin hebben de status van Rijksmonument.

Huize Schoonoord

In 1800 liet Richard Scheerenberg Huize Schoonoord bouwen, de man die eerder al opdracht had gegeven voor de bouw van de villa's Peking en Canton. In 1817 werd het huis met het bijbehorende landgoed gekocht door jhr. Gerbrand Faas Elias (1784-1864). Deze Amsterdamse notabele was via zijn vader en grootvader verbonden met de koloniën. Zijn vader, jhr. David Willem Elias (1758-1828), was vanaf 1785 bestuurder van de West-Indische Compagnie. Zijn grootvader van moeders kant, Nicolaas Faas (1736-1795) was in 1776 bewindhebber van de Verenigde Oost-Indische Compagnie. Beiden maakten daarnaast deel uit van het Amsterdamse stadsbestuur en schopten het tot burgemeester. Gerbrand Faas Elias volgde in hun voetsporen. Hij zat dertig jaar lang (1820-1850) voor de stad Amsterdam in de Provinciale Staten van (Noord-)Holland. En hij was van 1819 tot 1851 lid van de stedelijke raad van de hoofdstad. Zijn dochter, jvr. Anthonia Faas Elias (1816-1902), woonde op Schoonoord tot haar dood.

Karel Wessel van Gorkom

Karel van Gorkom, in 1835 geboren in Zutphen, was een van de eerste studenten aan de Utrechtse universiteit die werd opgeleid tot militair apotheker voor het koloniale leger, het KNIL. Veel kruitdamp snoof hij niet op. Al tijdens zijn studie had hij zich toegelegd op de bestudering van kina. Uit de bast van de kinaboom kon kina worden gewonnen en dat was weer de basis van kinine, een probaat middel tegen malaria. Die ziekte kwam overigens niet alleen in de tropen maar tot 1920 ook in Nederland voor. In 1820 hadden Franse wetenschappers ontdekt hoe uit kinabast kinine kon worden geïsoleerd en fabrieksmatig geproduceerd. Er ontstond een wedloop tussen koloniale mogendheden om de meest geschikte kinabomen en -zaden te vinden. Daarvoor stuurden zij expedities naar Zuid-Amerika want alleen daar, en met name in Peru en Bolivia, was de kinaboom te vinden. De inheemse bevolking daar kende de geneeskundige werking van de kinaplant en wist waar de beste bomen te vinden waren. In 1852 stuurde ook de Nederlandse regering een expeditie uit om geschikte kinaplantjes te bemachtigen. Maar de plantjes deden het niet in de gouvernements kinacultures op Java waarover de grote ontdekkingsreiziger en botanicus Franz Wilhelm Junghuhn de scepter zwaaide. Met zijn kina-specialisatie leek de jonge Van Gorkom, die in 1856 sloop ging naar Nederlands-Indië, dus een welkome kracht. Maar Junghuhn wilde niets van hem weten. Pas toen Junghuhn in 1864 stierf, kreeg Van Gorkom zijn kans. Geholpen door het toeval. De Brit Charles Ledger leverde de Nederlanders kinazaad verzameld door de Peruaan Manuel Incra Mamani. Van Gorkom wist met dit kinazaad een florerende teelt op Java op te zetten. Uiteindelijk zou Nederlands-Indië voor de Tweede Wereldoorlog de grootste kinaproductent ter wereld worden. Het werk op de kinaplantages van de koloniale overheid werd verzet door 'vrije' Javaanse arbeiders, terwijl op de andere overheidsplantages de bevolking tot 1870 gedwongen was te werken. In 1875 werd Van Gorkom hoofdinspecteur van de Indische cultures en in 1880 keerde hij terug naar Nederland en vestigde zich in Baarn. Hij bleef actief als docent aan de landbouwschool in

Wageningen en schreef zowel wetenschappelijk werk als krantenartikelen. Ook was hij lid van de Baarnse gemeenteraad. In 1910 stierf hij. Zijn graf is terug te vinden op de oude begraafplaats aan de Berkenweg.

Jhr. Laurens Peter Dignus op ten Noort

Laurens op ten Noort, in 1847 geboren in Zutphen, was opgeleid tot officier bij de Koninklijke Marine maar verruilde in 1876 de oorlogsvloot voor de koopvaardij. Hij werd inspecteur van de Stoomvaart Maatschappij Nederland. Die rederij en de Rotterdamse Lloyd richtten in 1888 de Koninklijke Paketvaart Maatschappij, de KPM, op. De KPM werd de belangrijkste scheepvaartmaatschappij in de archipel voor het vervoer van passagiers en vracht ('de pakketvaart' in de 19-e eeuwse spelling). Maar voor het zover was moest Laurens op ten Noort afreizen naar de kolonie. Hij vertrok in 1888 en bleef tot 1893 om de KPM ter plekke te organiseren. Het waren tropenjaren: schepen, dienstregelingen, personeel, contracten, alles moest worden geregeld. Maar op nieuwjaarsdag 1891 konden de eerste schepen van de KPM van wal steken. De KPM speelde een sleutelrol in de uitbreiding van het Nederlandse koloniale bewind in de archipel. Zij zorgde voor geregelde verbindingen tussen alle Nederlandse bestuursposten en zorgde voor het vervoer van de troepen als er om het gezag in een gebied moest worden gevochten. De eerste keer dat haar militaire belang bleek, was in 1894. Na een grote nederlaag van het koloniale leger op Lombok voerde de KPM binnen een week verse troepen aan (zie hieronder Van der Wijck). De KPM was een particuliere onderneming maar kreeg wel overheidssteun, omdat zij ook verliesgevende lijnen naar de verste uithoeken van het imperium onderhield. Bovendien had zij een monopoliepositie als het ging om troepenvervoer. Op ten Noort kwam in 1893 uitgeput terug in Nederland. Hij werd directeur van de Stoomvaart Maatschappij Nederland en lid van de raad van bestuur van de KPM. In 1911 liet hij in Baarn dit kapitale landhuis bouwen. De glas-in-loodramen van de villa geven heel toepasselijk een vloot aan zeil- en stoomschepen te zien. In 1924 overleed de grote reder in Baarn waar hij ook werd begraven.

Jhr. Carel Herman Aart van der Wijck

Carel van der Wijck (1840-1914) werd op Ambon geboren waar zijn vader bestuursambtenaar was. Hij volgde in diens voetsporen. Na een opleiding aan de Indische bestuursopleiding in Delft werd hij in 1863 benoemd tot Indisch ambtenaar. Hij bracht het in 28 jaar tot de een na hoogste rang: vice-voorzitter van de Raad van Nederlands-Indië. In 1891 keerde hij terug naar Nederland. Maar al in 1893 vertrok hij weer naar de kolonie als lid van de raad van bestuur van de Koninklijke Paketvaart maatschappij (KPM), het bedrijf dat net op poten was gezet door zijn latere buurman Laurens op ten Noort. Nog datzelfde jaar werd Van der Wijck benoemt tot de hoogste post in de kolonie: die van gouverneur-generaal. Hij ontpopte zich als een kordate empire-builder, die bloedige campagnes niet schuwde om het Nederlandse bewind uit te breiden.

In 1894 greep hij in in een burgeroorlog tussen de Balinese heersers en de autochtone bevolking op Lombok. Doel was de macht van de Balinese heersers over te nemen. De expeditiemacht van het KNIL liep echter tegen de grootste nederlaag in zijn geschiedenis aan. Onmiddellijk stuurde Van der Wijck versterkingen met de schepen van de KPM. Een nietsontziende campagne volgde waarin de hoven van de Balinese vorsten letterlijk met de grond gelijk werden gemaakt nadat de schatkamers grondig waren geplunderd. De schat van Lombok is nog steeds in Nederland te zien. Hendrik Colijn, de latere minister-president, nam als jong officier deel aan de expeditie. 100 jaar later bleek dat hij niet had ingegrepen bij de wraakoefeningen van zijn soldaten.

Ook in 1896 reageerde Van der Wijck direct toen een van de Atjehse krijgsheren in Nederlandse dienst, Teuku Umar, 'overliep'. Daardoor dreigde Nederland de Atjehoorlog na meer dan twintig jaar alsnog te verliezen. Van der Wijck stuurde extra troepen die een harde 'tuchtiging' uitvoerden. Vervolgens benoemde Van der Wijck Jo van Heutsz tot commandant in Atjeh met de antropoloog/islamkenner Snouck Hurgronje als zijn rechterhand. Het was een kredietbenoeming die Van Heutsz waarmaakte. Daarbij schuwde ook hij extreem geweld niet om zijn doel te bereiken, al had hij anders beloofd.

Na zijn terugkeer in Nederland kocht Van der Wijck in 1910 Villa Parkwijk - door hem Villa Thor Wieck gedoopt. Dit huis had de weduwe Marianne Carp-Henny in 1898 laten bouwen. Haar man, Carl Carp, was groot geworden in de textielindustrie en exporteerde onder andere garens naar Nederlands-Indië. Haar eigen familie Henny uit Zutphen had vanaf 1845 een verzekeringsmaatschappij opgebouwd, die zich via Batavia (Jakarta) uitstreekte tot Singapore, China en Japan. Van der Wijck liet zijn nieuwe huis in 1912 ingrijpend verbouwen, maar stierf al twee jaar later. Zijn weduwe verkocht het huis aan Henry P. Manus, een Amsterdamse tabakshandelaar. Zijn oudste dochter Rosa Manus was een bekend feministe die in 1942 of 1943 door de nazi's werd vermoord.

Villa Buitenzorg

Villa Buitenzorg is van 1838 tot 1840 gebouwd in opdracht van Johanna Louisa van Tets (1778-1864), de derde vrouw van de in 1836 overleden jonkheer Joan Huydecoper van Maarsseveen (geb. 1769). Johanna Louisa van Tets stamde uit een Indische familie. Haar vader Arnold Adriaan van Tets (1738-1792) maakte carrière bij de VOC (Verenigde Oost-Indische Compagnie). Hij klom op tot opperkoopman. Haar moeder, Wilhelmina Jacoba Hartingh (1750-1813) was geboren, getogen en getrouwd in Batavia, het huidige Jakarta, toen de hoofdstad van het VOC-imperium in Azië. Aan de Indische achtergrond van de weduwe dankt villa Buitenzorg haar naam. De naam Buitenzorg verwijst naar het buitenhuis of paleis van de gouverneur-generaal, de hoogste baas van de VOC in Azië. De eerste gouverneur-generaal die in 1745 in Buitenzorg, tegenwoordig Bogor, een groot buitenhuis liet bouwen was G.W. baron Willem van Imhoff. Batavia lag aan zee en was zeer ongezond ('het kerkhof der Europeanen'). Geen wonder dat Van Imhoff zijn heil zocht in Buitenzorg, dat wat hoger lag, koeler was en daardoor ook wat gezonder dan Batavia. Het buitenhuis

van Van Imhoff werd in 1809 en 1819 flink verbouwd en gerenoveerd. Nadat een aardbeving het buitenhuis in 1834 verwoestte, verrees in 1856 op dezelfde plek het 'paleis' dat we nu nog in Bogor kunnen zien. Dit gebouw deed tot 1949 dienst als ambtswoning van de gouverneur-generaal van Nederlands-Indië. Tegenwoordig is het een van de paleizen van de Indonesische president. De villa in Baarn lijkt helemaal niet op de opeenvolgende paleizen die in Buitenzorg/Bogor zijn gebouwd. Alleen de houten jaloezielijken zijn bij Indische huizen vaker terug te vinden. De Baarnse villa was ook geen paleis maar werd sinds 1840 gebruikt als 'bewaarschool voor arme kinderen'. Toch is er nog wel een band tussen dit Baarnse Buitenzorg en het Indonesische Bogor. De plaquette uit 1991 aan de achterkant van het koetshuis (nu het scoutingmuseum) herinnert aan de band tussen de scoutinggroepen in beide plaatsen.

Kasteel Groeneveld

Kasteel Groeneveld is een zogeheten buitenplaats, een zomerverblijf dat rijke Amsterdammers in de 17^e en 18^e eeuw bouwden om de stad te ontvluchten en hun rijkdom te etaleren. De eigenaren van Groeneveld behoorden tot de bestuurlijke en commerciële top van Amsterdam. Zij verdienden hun geld voornamelijk in de koloniën.

In 1730 kocht Arend van der Waeyen (1685-1767) het landgoed Groeneveld met het bijbehorende, toen bijna twintig jaar oude herenhuis met koetshuis en oranjerie. Dat had toen nog meer weg van een Amsterdams grachtenpand dan van het tegenwoordige kasteel. Van der Waeyen was in dienst van de West-Indische Compagnie (1621-1792) en actief in de slavenhandel tussen Elmina en Suriname. Elmina was een Nederlandse kolonie op de West-Afrikaanse Goudkust, het huidige Ghana. Van daar verscheepten de Nederlanders de tot slaven gedegradeerde Afrikanen, opeengepakt in de scheepsruimen, naar onder andere Suriname, de belangrijkste Nederlandse plantagekolonie in Zuid-Amerika. Daar beulden de Nederlandse plantage-eigenaren hen af op hun plantages waar zij landbouwproducten voor de Europese markt, zoals suiker, produceerden. Deze letterlijk mensonterende slavenhandel en -arbeid werd in het 17e en 18e eeuwse Europa gerechtvaardigd met een beroep op kerk, ras en beschaving.

Van der Waeyen verkocht Huize Groeneveld, zoals het toen voor het eerst werd genoemd, al na vijf jaar aan Cornelis Hasselaer (1674-1737). Ook Hasselaer vergaarde zijn fortuin in de koloniën, maar dan in Azië. Hij klom op tot directeur-generaal van de Verenigde Oost-Indische Compagnie (VOC) in Batavia. Maar daarna zette de VOC hem aan de dijk wegens verregaande corruptie. In 1735 kocht hij Groeneveld, waarvan hij slechts tot zijn dood twee jaar later plezier had. Het was zijn zoon Pieter (1720-1797) die huize Groeneveld min of meer zijn huidige aanzien gaf. Dat kostte hem het familiekapitaal zodat hij het huis in 1755 moest verkopen. Als een berooid man vertrok hij naar Oost-Indië, maar in 1771 keerde hij met een vermogen terug. Dit dankte hij onder meer aan zijn huwelijk met Grietje Mossel, de 14-jarige dochter van de gouverneur-generaal. Die bezorgde hem een lucratieve bestuurspost en liet zijn dochter bovendien een immens vermogen na. Terug in Nederland

kocht hij Groeneveld opnieuw. Zij erven verkochten het huis in 1797 aan Joan Huydecoper van Maarsseveen - de latere man van Johanna Louisa van Tets die villa Buitenzorg liet bouwen. Joan Huydecoper (1769-1836) trok nooit overzee, maar bezat wel aandelen in plantages (en was dus slaveneigenaar) in de vroegere Nederlandse koloniën Berbice en Demerary (Brits-Guyana). Als directeur van de Nederlandse Bank (1817-1836) had hij ook direct bemoeienis met het bestuur van de Surinaamse plantages. Ook zijn voorouders waren vanaf het allereerste begin betrokken bij de handel op Azië, Amerika en Afrika. Na de Tweede Wereldoorlog bewoonde een kunstenaarskolonie Groeneveld tot Staatsbosbeheer zich er in 1982 over ontfermde.

Binnen in het gebouw, nu expositieruimte, herinnert niets aan het koloniale verleden. Aan de buitenzijde sieren echter twee opmerkelijke beelden het wapenschild van de Hasselaers dat daar na de restauratie is geplaatst. De beelden zijn hoogstwaarschijnlijk gemaakt door de beeldhouwer Jan van Logteren (1708-1745) in opdracht van Arent van der Waeyen. Over wat de beelden voorstellen lopen de meningen uiteen. Sommigen houden het op beelden van 'moren' ofwel tot slaaf gemaakte Afrikanen, wat zou passen bij de slavenhandel van Van der Waeyen. Anderen menen dat hier twee werelddelen worden verbeeld: links Azië (wierookvat en palm) en rechts Amerika (knots, boog en verentooi; de laatste twee elementen zijn ook terug te vinden in het wapen van Suriname). Anderen stellen dat de beelden de Verenigde Oost-Indische Compagnie (actief in Azië) en de West-Indische Compagnie (actief in Afrika en Amerika) voorstellen. Maar waarom zou Van der Waeyen die in dienst was van de WIC en handelde op Afrika en Amerika een beeld van de VOC hebben besteld? Dat Groeneveld getooid is met de verbeelding van het Nederlandse koloniale verleden, daaraan twijfelt echter niemand.

Johannes Benedictus van Heutsz

Jo van Heutsz (1851-1924) was een generaal van het Koninklijk Nederlands-Indisch Leger (KNIL), die het schopte tot gouverneur-generaal van Nederlands-Indië (1904-1909). Mede door zijn toedoen veroverde het koloniale leger rond 1900 de laatste onafhankelijke delen van de Indonesische archipel. In zijn tijd groeide Van Heutsz uit tot een held, omdat hij in 1903 de sultan van Atjeh op de knieën dwong. De Atjehoorlog had toen al dertig jaar geduurd en aan tienduizenden Atjehers en KNIL-militairen het leven gekost. Ook daarna zou de strijd overigens nog doorgaan tot 1914. Maar Van Heutsz werd toentertijd niet door iedereen bewierookt. Hij kreeg ook toen al kritiek vanwege het extreem gewelddadige optreden van het koloniale leger. Na de onafhankelijkheid van Indonesië en vooral sinds de jaren 1960 is die kritiek alleen maar toegenomen. Van Heutsz groeide zo uit tot een symbool voor de gewelddadige kant van het Nederlandse kolonialisme. Even omstreden zijn sinds de jaren 1960 de monumenten voor deze generaal in Amsterdam en Coevorden. Het in 1935 opgerichte Van Heutszmonument aan het Olympiaplein in Amsterdam werd daarom in 2004 veranderd in een gedenkteken voor de relatie 'Indië Nederland 1596-1949'. De bijbehorende plaquette herinnert niet meer aan de heldendaden, maar aan de wandaden van Van Heutsz,

het koloniale leger en het Nederlandse koloniale bewind in zijn voormalige kolonie. Andere tijden, andere inzichten. Overigens deed zich een soortgelijke omwenteling in het klein voor bij de naam Eethuys De Generaal, gevestigd in het voormalige stationsgebouw aan de Van Heutszlaan. Oorspronkelijk verwees die naam naar Van Heutsz. Maar vanwege alle commotie rond diens persoon, duidt de naam nu op een andere generaal, Napoleon.

Villa Minareta

Peter Wilhelm Janssen (1821-1903) de schatrijke directeur van de Deli-Maatschappij liet in 1886 een villa bouwen op de hoek van de Van Heutszlaan en de Zuiderlaan, nu de Beatrixlaan. De villa diende als zomerverblijf naast het statige huis dat hij bewoonde aan de Amsterdamse Keizersgracht nr 688. Janssen vernoemde villa Minareta naar zijn vrouw Folmina Margarethe Peters (1836-1919). Mogelijk beviel de villa of de ligging van het huis hem niet of maakte hij plaats voor zijn dochter en haar man, want in 1890 kocht hij huize Canton aan.

Villa Kesawan

Deze inmiddels ook gesloopte villa liet Hendrik Cornelis van den Honert bouwen. Van den Honert, geboren in 1854, vertrok in 1875 naar Sumatra als administrateur bij de Deli-maatschappij. Hij maakte een glanzende carrière op Deli en keerde in 1892 terug. In 1898 zou hij P.W. Janssen opvolgen als directeur van de Deli-maatschappij. Het huis dat hij rond 1900 liet bouwen vernoemde hij naar de eerste onderneming op Deli, waar hij als assistent werkte. Overigens is Kesawan ook de naam van de hoofdstraat in Medan, de hoofdstad van Deli. In die stad was ook het hoofdkantoor van de Deli-maatschappij gevestigd. Van den Honert was net als Jacob Cremer (zie wandeling Santpoort) een van de drijvende krachten achter het Koloniaal Instituut in Amsterdam (het latere Tropenmuseum). Hij stierf in het harnas in 1916.

Villa Medan

Op een steenworp afstand van villa Minareta liet ook Jacob Nienhuys in 1886 een villa bouwen, die hij de naam Medan gaf (hoek Van Heutszlaan/Julianalaan). Het was hem echter niet bijzonder genoeg en van 1888 tot 1890 liet hij in Amsterdam een extravagant 'Paleis aan de Heerengracht' bouwen (nr 380-382). Geld speelde geen rol nadat Nienhuys samen met Peter Wilhelm Janssen in 1869 de Deli-Maatschappij had opgericht (zie villa Canton). De twee verdienden een fortuin in de grootschalige verbouw van de superieure Deli-tabak. Janssen leidde de verkoop van de tabak in Amsterdam. Nienhuys bestierde de plantages op Deli (Sumatra). De planters verdienden hun fortuin letterlijk over de ruggen van de contractarbeiders die Nienhuys rekruteerde op Java en in China. Dat bleek in 1871 toen Nienhuys werd aangeklaagd omdat hij zeven arbeiders had laten dood geselen. Hij verliet

Deli halsoverkop en werd vervangen door Jacob Cremer – later nog minister van koloniën (zie koloniale wandeling Santpoort). In 1875 stelde de Deli-maatschappij een officieel onderzoek in naar de beschuldiging tegen Nienhuys. Zijn onschuld kon niet worden vastgesteld luidde het eindoordeel. Consequenties had dit niet, noch voor hem, noch voor de contractarbeiders. Aan hun rechteloze positie veranderde in de zestig jaar daarna niets.

Bronnen

Jan Breman, *Koelies, Planters en de koloniale politiek*, Amsterdam 1987.

Bijsluiter tentoonstelling Kasteel Groeneveld: *De rijke historie van een prachtig pand*, 2014.

Joep à Campo, 'Een maritiem BB. De rol van de Koninklijke Paketvaart Maatschappij in de integratie van de koloniale staat', in J. van Goor red., *Imperialisme in de marge* (Utrecht 1988).

P.K. Drossaart Lulofs, 'Geschiedenis der geneeskunde. Een en ander uit de geschiedenis der kina', *Nederlands Tijdschrift voor Geneeskunde*, 77 (1933) 3974-3985.

Karwan Fatah-Black, *Dienstbaar aan de keten. De Nederlandsche Bank en de laatste decennia van de slavernij 1814-1863* (Leiden 2022).

Femme Gaastra, *De geschiedenis van de Verenigde Oost-Indische Compagnie* (Zutphen 2002).

Petra Groen e.a., *Krijggeweld en Kolonie. Opkomst en ondergang van Nederland als koloniale mogendheid 1816-2010* (Amsterdam 2021).

Henk den Heijer, *De geschiedenis van de West-Indische Compagnie* (Zutphen 2002)

Paul Holthuis, 'Koning van Deli', *Ons Amsterdam*, januari 2014.

Wil Hordijk, 'Mannen met 'Indisch' kapitaal en kapitale landhuizen', *Tussen Vecht en Eem* 36 (2018) 145- 156.

Roger Knight, 'Rescued from the myths of time', *Bijdragen KITLV* 2014 (jrg 170) 313-341.

Carla Oldenburg-Ebbers, 'Buitenzorg bij Batavia en omliggende tuinen', *Cascade*, bulletin voor tuinhistorie 8 (1999) nr 1 p. 6-19.

Toespraken gehouden bij en na de begrafenis plegtigheid van Vrouwe Johanna Louise van Test, Douairière Jhr. mr. Joan Huydecoper van Maarsseveen, 18 april 1864.

Heimerick Tromp e.a., *Kasteel Groeneveld. Buitenplaats voor stad en land* (Bussum, Baarn 2012).

Esther Wils, *Wonen in Indië* (Den Haag, s.a.)

www.biografischportaal.nl

www.duvaloois.com: kroniek van Eemnes

www.parlement.com j.huydecoper van maarsseveen

www.historischekringBaerne.nl

www.wikipedia.com

www.vocsite.com

www.parlement.com j.huydecoper van maarsseveen

www.pwjanssenfrieschestichting.nl